

K SÉMANTICE LICHTUNG U HEIDEGGERA

V přednášce *Konec filosofie a úkol myšlení* (1964) píše Heidegger v souvislosti se zavedením výrazu *Lichtung*: „*Das Lichte* ve smyslu svobodného a otevřeného nemá jazykově ani věcně nic společného s adjektivem *licht* ve smyslu *hell*, „jasný“.¹ Jazykovědně však panuje a vždy panovala dokonalá shoda v názoru, že německé *Lichtung*, tj. „mýtina, výsek, světlina“ (ale historicky též „vymycování, vysekávání“),² etymologicky pochází ze slovesa *lichten*, jež takto získává aktivní význam „prosvětlovat“,³ a to je samozřejmě spojeno s adjektivem *licht* ve smyslu „světlý, jasný“. To je snad důvodem, proč český překladatel citované přednášky i v těsném sousedství uvedené věty (jež, zdálo by se, takový postup vylučuje) užívá ekvivalent „světlina“, který, jak se zdá, česká odborná veřejnost přijala bez výhrad, a proč kupříkladu autoritativní *Heidegger Handbuch* i ve druhém vydání z roku 2013 spojuje *Lichtung* s metaforikou světla.⁴ Jak tedy Heideggerovu tvrzení v úvodním citátu rozumět a jak výraz *Lichtung* překládat či interpretovat?

Němčina disponuje dvěma etymologicky odlišnými slovesy *lichten*. To druhé, poměrně vzácné a pocházející z dolnoněmeckého nářečí, je skutečně odvozeno od adjektiva *licht* ve smyslu „lehký“, jež se takto psalo již ve středověkých dialektech, zatímco dnešní *licht* ve smyslu „světlý, jasný“ mělo v *Mittelhochdeutsch* tvar *lîht*. Hlavním významem tu je „zvednout kotvu“, slovník bratří Grimmů (z něhož čerpáme i předchozí informace) však poskytuje podrobnější heslo, jež uvádí do-

¹ M. Heidegger, *Konec filosofie a úkol myšlení*, přel. I. Chvatík, Praha 2006², str. 25.

² Viz např. citát: „Schon im nächsten Jahre nach der *Lichtung* finden wir, daß sich Gräser zeigen...“ E. Thiersch, *Ueber den Waldbau mit vorzüglicher Rücksicht auf die Gebirgs-Forste von Deutschland*, Leipzig 1823, str. 59.

³ Vedle pasivního významu „být jasný, být světlý“, jenž byl do té doby výhradní.

⁴ Viz D. Thomä (vyd.), *Heidegger Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*, Stuttgart – Weimar 2013², heslo „Brief über den ‚Humanismus‘“ připravil D. Mende: „Die Lichtmetaphorik legt nahe, dass ein in seinem Sein in Dunkelheit gehülltes Seiendes, sei es Gott oder Götter, umgebende Natur oder eigene Geschichte, vom Sein selbst in eine ‚Lichtung‘ gestellt, erleuchtet, zum Erscheinen gebracht wird“ (tamt., str. 220).

klady i pro další úzus (zčásti srovnatelný s latinským *levare* od *levis*): slovesa se dá užít i pro verbování lidu do vojska, očistu svědomí nebo vzlétnutí.

Heidegger spojuje výraz *Lichtung* s tímto druhým *lichten* členě a z hlediska běžného úzu neoprávněně, což de facto o pár řádek výše sám přiznává konstatováním, že „německé slovo *Lichtung* je z hlediska jazykových dějin kalk z francouzského *clairière*“⁵, tedy potažmo z *clair* ve smyslu „jasný“. Věta citovaná na počátku může – i vzhledem k bezprostřednímu kontextu – snadno vzbudit dojem, že se vztahuje k výrazu *Lichtung* tak, jak v němčině běžně existuje, ve skutečnosti se ale jedná o přepólování, platné výhradně pro Heideggerův úzus:⁶ *Lichtung* v tom smyslu, jak výrazu hodlám užívat sám, říká se tu vlastně, nemá mít se světlem a jasností „jazykově ani věcně“ nic společného.

Proč pak ale autor volí výraz, který de facto zcela jednoznačně sugeruje souvislost s *licht* ve smyslu „světlý, jasný“? Zdá se, že zde Heidegger sleduje subtilní a pozoruhodnou strategii. Reálně existující slovo *Lichtung* je – jak tvrdí – kalkem, takříkajíc jazykovým vynálezem, vzniklo pod vlivem francouzštiny a je jednoznačně spjato s představou světla a prosvětlování. Slovo *Lichtung* tak, jak je zavádí, je de facto taktéž jazykovým vynálezem, navazuje ale na velmi starý německý slovní kmen a evokuje nářeční, lidový úzus. (Lze dokonce uvažovat, zda ve hře není i polarita mezi dolnoněmeckým regionem, který mořem nedisponuje, a námořnickým významem, který „druhé“ *lichten* nese.)⁸ Je ale běžný význam *Lichtung* skutečně zamítnut či odvržen? Na některých místech Heideggerova korpusu ano,⁹ zároveň je ale ne-

⁵ M. Heidegger, *Konec filosofie a úkol myšlení*, str. 23.

⁶ Lze však uvažovat o tom, zda jistý střední člen nezajišťuje výše zmíněný význam „vymycování, vysekávání“.

⁷ Souvislost není vyloučena, nepodařilo se mi však pro ni najít žádné doklady, ve slovnících se na ni nepoukazuje. Pokud by se jednalo o Heideggerovu smyšlenku či konstrukci, bylo by to tím pozoruhodnější.

⁸ Na význam „zdvihnout kotvu“ Heidegger explicitně upozorňuje v přednášce *Zur Frage nach der Bestimmung des Denkens*, in: *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges, Gesamtausgabe*, 16, vyd. H. Heidegger, Frankfurt a. M. 2000, str. 630: „Lichten gehört zu leicht. Etwas leichtmachen, erleichtern meint: ihm die Widerstände beseitigen, es ins Widerstandslose, ins Freie bringen. Den Anker lichten, besagt: ihn aus dem umschließenden Meeresgrund befreien und ihn ins Freie des Wassers und der Luft heben.“ Viz též následující poznámku.

⁹ Viz zvl. výrok ze semináře s Eugenem Finkem, konaného v Le Thor: „Haben *Lichtung* und *Licht* überhaupt etwas miteinander zu tun? Offenbar nicht. *Lichtung* besagt: lichten, Anker freimachen, roden. Das bedeutet nicht, daß es dort, wo die

pochybné, že určitou souvislost mezi *Lichtung* a *Licht* Heidegger sugeruje též.¹⁰

Považuji za věrohodné, že *Lichtung* ve smyslu „mýtina, světlina“ má zůstat ve hře jako první a v něčem nutně *neporozumění* tomu, co *Lichtung* pro myšlení skutečně znamená. „Francouzská“ *Lichtung*, etymologicky spjatá s *claritas*, pak je první deformací „německé“ *Lichtung*, která sice až do Heideggera v německém úzu neexistovala, lze ji však z jazykového potenciálu němčiny vyzískat. Samo slovo *Lichtung* ve své dvojznačnosti – a ve zvláštní *jednotě* obou (neslučitelných) významů¹¹ – tak vedle dvou různých obrazů (totiž odlehčování a prosvěcování) sugeruje určité historické vztahy, určité meze vyjadřování, určitou polaritu mezi aktivitou (*Lichtung* jako *výkon* zdvihání kotvy, vylehčování, uvolňování) a vnímaným výsledkem (*Lichtung* jako hotová mýtina, zalévaná světlem a naskýtající se k vidění).

Podle provedené úvahy je překlad „světlina“ vyloučen: první a hlavní z dvojice významů, který má *Lichtung* nést, tedy „aktivita vyzdvihování, aktivita vymycování“, zcela opomíjí.¹² Lze najít více vyhovující náhradu? Jednu možnost zde nabídnu.¹³ Slovo „výrub“ má své heslo v *Příručním slovníku jazyka českého*. Ten je registruje jako hornický

Lichtung lichtet, hell ist.“ (M. Heidegger, *Seminar in Le Thor*, in: týž, *Gesamtausgabe*, XV, vyd. C. Ochwadt, Frankfurt a. M. 2005², str. 262). Referenci v této a předchozí poznámce udává Pascal David v podhesle „*Lichtung*“, *clairière*“, *éclaircie*“, *allégie*“ pro heslo *Lumière, lumières*, in: B. Cassin (vyd.), *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*, Paris 2004, dostupné na [http://robert.bvdep.com/public/vep/Pages.HTML/\\$LUMIERE2.HTM](http://robert.bvdep.com/public/vep/Pages.HTML/$LUMIERE2.HTM). Davida nutno (přínejmenším formulačně) korigovat pouze v tom, že první větou vyvolává dojem, jako by německé *Lichtung* i mimo kontext Heideggerova myšlení „nemělo se světlem nic společného“.

¹⁰ Dobrý strukturovaný přehled referencí ke vztahu mezi *Lichtung* a světlem viz Francisco J. Gonzalez, *Plato and Heidegger. A Question of Dialogue*, Philadelphia 2009, str. 314, pozn. 15.

¹¹ Viz např. M. Heidegger, *Die Lichtung*, in: *Besinnung, Gesamtausgabe*, 66, vyd. F.-W. von Herrmann, Frankfurt a. M. 1997, str. 108 („in der gedoppelten Wesung“, „in seiner ursprünglichen Einheit“).

¹² Ve francouzštině přišel François Fédier s novotvarem *allégie* (od slovesa *alléger*, „odlehčit“). Viz M. Heidegger, *Apports à la philosophie. De l'avenance*, přel. F. Fédier, Paris 2013.

¹³ Zopakujme přitom: jde nám mimo jiné o zdůraznění momentu *aktivity*, vyjádřeného německým sufixem *-ung*, a obsahově o zdůraznění podvojnosti viditelného a neviditelného – s důrazem na neviditelné. Jestliže tedy „světlina“ působí představitelněji, zatímco za slovem „výrub“ „nic nevidíme“, není to námitka proti navržené variantě, naopak.

výraz, označující jednak aktivitu rubání, jednak podzemní prostor získaný rubáním. Spojíme-li „výrub“ vedle dobývání hornin i s kácením dřeva¹⁴ a využijeme-li etymologicky oprávněnou vazbu jednak kmene „rub-“ s protikladem rub a líc, jednak slova „líc“ se slovem „líce“ ve smyslu tvář, tvářnost,¹⁵ umožňuje nám to chápat „výrub“ jako vznikání či utváření líce (kontrastního vůči rubu) coby prostoru *možné* tvářnosti. Výrubu je nutno rozumět v dvojznačnosti *aktivity* (činnost rubání se vykonává uvnitř temné země či hustého porostu) a výsledku, tedy získaného prostoru, volného pole. Vhodná konotace tkví též v tom, že emfaticky chápaný výrub je částí, která nemá celek (nevyrubaná hornina a nevysekaný porost jsou nepřehledné, pro pojetí do celku nepřístupné); tím, do čeho se výrub jakožto výsledek vřazuje, je *časový* sled vyrubávání jakožto jednání.

Závěrem doplníme dva kratší postřehy. Francouzské slovo *clairière*, na něž Heidegger výslovně upozorňuje, má metaforický úzus, který v souvislosti s Heideggerem stojí za pozornost, i když se těžko podaří doložit, zda a nakolik si jej Heidegger byl vědom: jedno současné slovníkové heslo, jež metaforickému úzu věnuje zvláštní oddíl,¹⁶ poukazuje ve výčtu příkladů na charakteristiku myšlení jakožto hledání mýtin v lese („Penser, c'est chercher des clairières dans une forêt“, Jules Renard, 1894), na zmínku o „velké mýtině vzpomínek“ („une grande clairière de souvenirs“, Maurice Genevoix, 1934) nebo na výrok o tom, že „na samém dně zoufalství leží bílá mýtina, kde je člověk skoro šťasten“ („tout au bout du désespoir, il y a une blanche clairière où l'on est presque heureux“, Jean Anouilh, 1934). V roce 1902 přijala označení *La Clairière de Vaux* anarcho-komunistická kolonie v Essômes-sur-Marne, o jejíž existenci informovala i německá periodika.

Samotné německé *Lichtung* pak podle všeho prošlo v 19. století jistým vývojem, k němuž alespoň zaznamenávám – aniž bych ji byl s to zcela spolehlivě dokázat – následující hypotézu: výraz *Lichtung* (resp. *Waldlichtung*) vzniká kolem roku 1750 a zhruba osmdesát let přetrvává jako takřka výhradně lesnický termín,¹⁷ od druhé třetiny 19. století však

¹⁴ Tedy s *vytěžováním*, které je možné chápat jako *přestup k vylehčení*.

¹⁵ Viz hesla „líce“ a „rubati“ in: V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1971³, str. 331 a 523.

¹⁶ *Trésor de la langue française informatisé*, dostupný na <http://atilf.atilf.fr/tlfi.html> a <http://www.cntrl.fr/definition/>.

¹⁷ *Lichtung* se též v anatomii používá pro světlost cév, byť slovníky tento význam nezaznamenávají, a velice ojediněle se najdou i jiná užití, například pro nasvětlení obrazu.

přechází do obecného úzu a šíří se v cestopisech i beletrii (vzácného slova například dosti často používá Theodor Fontane) – stále ovšem v doslovném smyslu „mýtina“. Někdy na přelomu 19. a 20. století se možná začíná etablovat výrazněji figurativní, s reálnou krajinou zcela nesouvisející význam: indicií v tomto směru je (krátkodechá) existence literárního měsíčníku *Die Lichtung. Deutsche Monatschrift* (v roce 1907 jej vydávalo drážďanské nakladatelství Dieterich) nebo fakt, že Willy Pastor v roce 1900 dal svému souboru esejů (na témata výraz tváře, morálka morálky, moderní kult hrdinů či původ literového písma) název *Lichtungen*. Tím nenaznačujeme, že by snad Heidegger byl těmito okrajovými publikacemi ovlivněn. Výskyt v titulech – k němuž by se samozřejmě našly paralely v textech – uvádíme jen na doklad sémantického posunu, jistě probíhajícího i v kultivované mluvené němčině, z něhož ve své volbě přinejmenším podvědomě vycházel.

Martin Pokorný